

Počátky autochromu v Čechách

Odborný tisk v Čechách si svědomitě všímal novinek v oblasti barevné fotografie. Pokud zúžíme pohled jen na práce česky psané, pak patrně první významnější pojednání na téma “Fotografie barev” nalezneme v Živě v roce 1863.¹⁾ O třicet let později podal přehled o dosavadních výsledcích v oblasti barevné fotografie Jakub Husník ve Fotografickém obzoru, časopiseckém orgánu Klubu fotografů amatérů v Praze.²⁾ Jakub Husník se svým synem Jaroslavem měli o barevnou fotografii speciální zájem, neboť při svých výzkumech reprodukcí technik zkoumali možnosti trojbarevného tisku. Nepřekvapuje proto, že Jaroslav Husník později patřil i k průkopníkům autochromu.

V devadesátých letech minulého století se fotografický tisk poměrně obsáhle věnoval Lippmannově metodě barevné fotografie³⁾, která dosáhla jistého rozšíření i mimo úzce specializované odborníky. Referoval přirozeně i o katachromii, metodě barevné fotografie Karla Schinzela z Opavy i o dalších způsobech.⁴⁾ Publicitu také našly sdílené zkušenosti s barevnou fotografií od fotoamatérů - členů fotografických klubů.⁵⁾

Při četnosti zpráv o pokroku barevné fotografie se dychtivě očekával vynález, který by znamenal možnost barevně fotografovat bez velkých problémů pro každého. V tomto ohledu měl článek Jaroslava Petrůky “Co ještě nemáme a nač ještě čekáme”, otištěný ve Fotografickém obzoru v červenci 1907 symbolickou platností.⁶⁾ Poprvé u nás v odborném tisku se v něm referovalo o autochromu! Jaroslav Petrůka, považovaný za prvního významnějšího českého teoretika fotografie, stručně zmínil, že “již před třemi lety proskakovaly v odborných kruzích” zprávy, že bratři Lumierové z Lyonu “zabývají se řešením problému barevné fotografie”. Psal, že koncem května Lumierové demonstrovali pořízení snímků i vyvolávání a odvolával se na časopis Der Photograph, kde byly publikovány bližší technologické podrobnosti. Ve stejném čísle Fotografického obzoru, vyšlém 10. července 1907, bylo pod titulem “Autochromová fotografie barev bratří Lumierů”⁷⁾ přetištěno sdělení Dr. R. Krügenera z Frankfurtu, který “měl to potěšení ve společnosti více hostů od pánů Augusta a Louise Lumierových obdržeti vysvětlení nové metody a býti přítomen snímce a dalšího postupu práce”. Pan Dr. Krügener, “který se sám již déle 10 roků barevnou fotografií zabývá a zajisté již něčemu rozumí” pokračoval v líčení své exkurze: “Když nám velká řada hotových prací předložena byla, jejichž skvostné barvy přírodě zcela odpovídající nás překvapily, zhotovil August Lumier snímek mé podobizny na desku 18 x 24 cm. Expozice trvala při zamračené nejasné obloze 20 vteřin. Vyvolávání, přesně dle předpisu, 2 1/2 minuty, při čemž se přístup červenému světlu úplně musel zabrániti.” Za zprávou, zdůrazňující několikrát přesnost práce podle předpisu, následovala informace o prvním prodeji autochromových desek v Paříži u obchodníků.⁸⁾ Čtyři desky formátu 9 cm x 12 cm stály deset franků. “Učiněn tudíž opět krok ku předu ve fotografii a nebude za jisté dlouho trvati a bohatší amatéři budou si i u nás moci zmíněné desky poříditi,” dovozoval pisatel zprávy.

V následujícím srpnovém čísle Fotografického obzoru si Jaroslav Petrák poněkud povzdechl, patrně nad drahotou desek: “Tedy ideál všech amatérů - barevnou fotografii - již máme. Doba, kdy u nás budeme mít to potěšení prakticky ji prováděti, jest asi ještě za devaterými horami...”. [9](#)) Nicméně se mýlil. Druhý český fotografický časopis, Fotografický věstník, psal sice o autochromech až v srpnovém čísle, nicméně podal poměrně obsáhlý návod na jejich zpracování a vlastní zkušenost autora článku, MUC. Lüftnera. [10](#)) Zmíněný kandidát lékařství není z jiné fotografické oblasti znám, do dějin české fotografie však vstupuje jako první známý Čech hotovící autochromy a to patrně již v červnu nebo červenci 1907! Konstatuje, že s autochromy “práce je velmi snadna, nutno se však přesně držeti návodu”. Zajímavá je i informace v závěru článku “Také plzeňský klub fotografů provedl s ním již zdařilý pokus”. [11](#)) V letních měsících roku 1907 se tedy již v Čechách prokazatelně pracovalo s autochromy, nakupovanými v cizině. V závěru léta se objevily autochromové desky i v pražských obchodech. O jejich prodeji referoval Fotografický věstník v čísle z 15. září. [12](#)) “Ceny jsou arci značné, stojí balíček 9 x 12 se 4 kusy K 9.- a balíček 13x18 K 18.-...”. Článek zároveň uváděl, že firma B. Goldwein v Praze sestavila podle předpisů vyvolávací soupravu, kterou jako koncentrát zasílala také poštou. Cena za soubor lázní činila K 7.-, “porto a balivo” K 1.-. Povšimněme si rychlosti s jakou se autochrom, poprvé představovaný v květnu v Lyonu, dostal na prodejní pulty v Čechách!

Dalším průkopníkem autochromu byl Rudolf Strnad z Poděbrad, blíže neznámý člen Českého klubu fotografů amatérů (dále ČKFA), který o autochromech referoval na základě vlastní zkušenosti v říjnovém a listopadovém čísle Fotografického obzoru ročníku 1907. [13](#)) Na rozdíl od MUC. Lüftnera považoval práci s autochromy za velmi obtížnou. Ve zprávě také vyzdvihoval spíše diskusní a obtížnější momenty při expozici a zpracování.

S uváděním novinky se objevily také první úvahy o jejím využití. V článku ve Fotografickém obzoru přejatém z Frankfurte Zeitung o užití autochromů “v laboratoři patologické fyziologie” [14](#)) se dovozovalo, že “fotografie v barvách v první řadě bude důležitou pomůckou, právě jako fotografie paprsky Röntgenovými, vědě”. Úkol sloužit především vědě byl na počátku vývoje fotografie dáván do vínku i daguerrotypii. Soudilo se také, že “autochrom jest pro uměleckou fotografii málo vhodný, k účelu tomu doporučuje se lépe použití mnohobarevného gumotisku...”. [15](#)) Výtečným se však shledával autochrom pro národopisné studie a dokumentaci národních krojů. “Pro amatéra jest zde pole, které nejděčnější výsledky dáti může”. [16](#)) Snaha začlenit amatérskou fotografii do služeb “věci národní” se tedy projevila i v úvahách nad posláním barevné fotografie. Při soudobé oblibě projekcí diapositivů se pochopitelně brzy psalo také o možnosti projekcí autochromů. [17](#))

Po etapě prvních informací a těkavých úvah převážil zájem o praktickou stránku procesu, jemuž se oba české fotografické časopisy v následujících třech letech po zveřejnění vynálezu věnovaly velmi podrobně a v množství článků. Zásadní praktický význam měla obsáhlá studie “Deska autochromová”, sepsaná v roce 1908 značkou Debureau na základě vlastních zkušeností. [18](#)) Debureau, poprvé publiku-

jící ve fotografickém tisku roku 1895, osobnost, která není jednoznačně autorsky rozluštěna, byl tak bezpochyby prvním významným tvůrcem autochromů u nás. Hypotéza, že se jednalo o významného fotoamatéra Karla Dvořáka, není zatím jednoznačně prokázána. Podle hloubky studie musel mít její autor v době sepsání s autochromy a barevnou fotografií vůbec rozsáhlejší zkušenosti. Není bohužel známo, jestli se po tomto fotografovi nějaký autochrom dochoval do dnešní doby.

Vedle zmíněné zásadní studie byly v roce 1908 publikovány “Expoziční tabulky pro desky autochromové”¹⁹⁾, “Novinky z oboru autochromového procesu”²⁰⁾ i zajímavá informace o výrobě autochromových desek v Lyonu v listopadu 1907, kdy se jich prý vyrobilo denně 500 ks, “nepočítajíce značné procento desek pokažených”.²¹⁾ V roce 1909 se publikovala nová tabulka “Citlivost desek autochromových a určení doby expoziční”²²⁾ i obsáhlejší informace o novém způsobu vyvolávání autochromů, o čemž se krátce informovalo již v předchozím roce.²³⁾ Významnou novinkou bylo také využívání bleskových prášků při snímcích v interiéru a při “fotografiích mžikových”.²⁴⁾ Na další rozšíření vynálezu mělo podstatný vliv pronikavé snížení cen desek a zavedení dalších formátů od 4,5 x 6 po 18 x 24 cm.²⁵⁾

V roce 1909 napsal do časopisu Fotografické společnosti ve Vídni o svých zkušenostech s novou technikou barevné fotografie Jaroslav Husník.²⁶⁾ Významný badatel v oblasti reprodukčních technik, zejména barevných, se tak zařadil k prvním tvůrcům autochromu v Čechách. Tato technika, založená na rastrovém principu, ho zřejmě fascinovala právě z důvodů možnosti kvalitní barevné reprodukce. Ani jeho autochromy se zřejmě nezachovaly, resp. neví se, kde jsou.

12. října 1909 uskutečnil v Národním domě na Královských Vinohradech přednášku o autochromech Vladimír Jindřich Bufka. Přednáška doplněná projekcí “skoro 50 autochromů”²⁷⁾ se konala v rámci přednáškových večerů ČKFA, kde byl Bufka členem. Průvodní slovo o technice doprovázela projekce na téma “od úpatí Monte Rosy a Matterhornu”. Dle textu pozvánky na tuto akci “pan Bufka předložil redakci většinu autochromů, některé rozměru 13x18”. Jednalo se o vůbec první veřejnou projekci autochromů v Praze a patrně i v celých Čechách. V. J. Bufka, nesmírně talentovaný a všestranně nadaný muž, se rozhodl po seznámení s vědeckým spolupracovníkem firmy Lumiere profesorem Seyewetzem na fotografickém kongresu v Drážďanech na jaře 1909 zajet do Lyonu a přímo u výrobce se seznámit s procesem. O exkurzi se Bufka zmiňoval ve své knize o autochromu²⁸⁾, vydané v roce 1910, a psalo se o ní také v pozvánce na přednášku (“Nešetřil práce ani času, a schválně, aby se zdokonalil ve fotografování v barvách, zajel si k vyrabitelům desk..., aby od nich samých nechal se vycvičiti...”²⁹⁾). Naskytá se otázka, zda autochromy Bufka vytvářel již před cestou do Lyonu, nebo poprvé až ve Francii, tedy někdy v létě 1909. Slova v předmluvě knihy “abych se v každém ohledu zdokonalil v praxi autochromové, podnikl jsem cestu do Lyonu”³⁰⁾, zdají se dosvědčovat jistou předchozí zkušenost. Bufka své autochromy představil v závěru roku 1909 ještě na dvou dalších vystoupeních; příchut' triumfu měla přednáška v prostorách Českého vysokého učení technického, kde Bufka

studoval chemii.³¹⁾ Druhá přednáška byla určena ČKFA, pro jehož členy v lednu a únoru 1910 pak nadšený Bufka dokonce uspořádal kurz. “Páni účastníci měli příležitost pod dozorem pořadatele se vycvičiti dokonale ve fotografování s autochromy; tak na př. velmi zdařile provedeny snímky váz zdobených vybranými květinami, s podkladem pestrobarevných koberců perských a bucharských; snímky rozkošných čínských a ovocných zátiší; snímky přírodopisné, např. sbírka exotických brouků, složený achát, labradorit a m.j.”³²⁾ Ukázka dokládá, jak tvůrci prvních autochromů byli oslněni přemírou barevnosti. Sám Bufka ve své knize napsal: “Horečně vyhledáváme pestré sužety, čím více barev pohromadě, tím lépe”.³³⁾ Opojení nad možností zachycovat barvy, chtěla jich většina fotografů mít co nejvíce pohromadě na jednom snímku, jakoby podvědomě chtěla dokazovat, co autochrom umí. Zkušenější autoři, kteří překonali tuto první nadšeneckou fázi práce s barvou, se uchylovali spíše k redukci množství barev, k vytváření barevných dominant, ladění do jednoho převládajícího tónu, apod. A k takovým výjimečným tvůrcům autochromu náležel mladý Karel Šmirous, jen o tři roky mladší než Bufka.

Bufkova kniha “O fotografii v barvách pomocí desky autochromové”, daná do tisku v červnu 1910, je první českou publikací z oblasti barevné fotografie. Bufka v ní skvěle zhodnotil své zkušenosti, psal instruktivně, čtivě, se zdůrazněním techniky pracovního postupu. V porovnání s dalšími českými autory je nejpodrobnější. Otázkami a zákonitostmi barevného vidění se však Bufka nezabýval. Druhou českou knihu o autochromu, vydanou v témže roce, napsal Ing. L. Velínský.³⁴⁾ O autoru knížky nemáme bližší informace a ani neznáme žádné jeho práce.

Rok 1910 tak znamenal zlom nejen co do vydání původní české literatury o autochromu, ale i co do barevných reprodukcí této techniky. Hned na titulním listě 1. čísla Fotografického obzoru ročníku 1910 je “tříbarevný tisk dle autochromu” profesora PhDr. Vladimíra Nováka z Brna, člena ČKFA v Praze. Tento první barevný snímek v českém fotografickém časopise, zhotovený u bratří Klíčů v Brně, zobrazuje sedící dámu v parku Lužánky. Snímek byl dle popisky zhotoven 24. dubna 1908 v 15 hodin odpoledne expozicí pěti sekund při zcela otevřené cloně. Další tříbarevnou reprodukci pak nalezneme v závěru Bufkovy knížky. Podle autochromu autora knihy byla zhotovena pražskou Unií. Ve formátu kosočtverce zachycuje dívčí portrét v růžových šatech a červeném šátku, jakoby již byla vzorem zásad redukce barev a zdůraznění jednoho převládajícího tónu... Deset Bufkových autochromů sloužilo také jako předlohy barevných pohlednic Prahy, prvních tohoto typu.³⁵⁾ Bufkovy záběry lze charakterizovat jako dosti nekonvenční a vynalézavě pojaté. Vedle místopisných a krajinářských pohledů a portrétů fotografoval Bufka na autochromy také žánrové obrázky, i když byly “velmi těžkým úkolem pro autochromistu”.³⁶⁾ Významnou oblast využití autochromů pro Bufku představovalo reprodukování obrazů. “Snad šlo o zakázky, ale studium malířství bylo důležitým předpokladem tehdejší fotografické tvorby”, dovozuje Antonín Dufek v katalogu dosud jediné souborné Bufkovy výstavy.³⁷⁾ Reprodukování obrazu pomocí autochromu, jakož i jeho využití v zoologii, botanice, mineralogii, v chirurgii i lékařství, propagoval Bufka ve své knize. O Bufkově cestě “do Ruska,

Petrohradu a Varšavy, aby tam zhotovoval barevné reprodukce” se psalo i ve Fotografickém obzoru v červnu 1911.³⁸⁾ Současně se příznivci Bufky, ve své době velkého Drtikolova konkurenta, připravovali na možné další projekční přednášky “zajímavých snímků na města i lid ruský”.³⁹⁾ Fotografii v barvách na deskách autochromových Bufka propagoval i na letácích svého ateliéru v Lucerně i Jindřišské ulici 13 spolu s vědeckou, uměleckou i průmyslovou fotografií. Byl všestrannější než Drtikol, který však Bufku přežil o mnoho desetiletí. Velký fotograf, možná génius, zemřel ve věku necelých 29 let na tuberkulózu, jež ironií osudu možná byla hnacím motorem jeho žití i tvorby. Byl zřejmě u nás nejvýznamnějším tvůrcem autochromů v počátečním období využívání této techniky, jejíž propagaci věnoval tolik sil a prostředků. Z Bufkova jistě rozsáhlého díla je však dnes znám pouze jeden jediný autochrom - portrét jeho matky.⁴⁰⁾

Po počáteční euforii zájem o autochromy po roce 1910 zvolna uhasínal. Tento fakt konstatoval v roce 1911 ve Fotografickém obzoru také Jaroslav Petrák: “Jeden po druhém pomalu zajisté nasýtil se drahých pokusů, které byť i po čase vykazovaly výsledky v oboru tom možno říci vzorné, přece neměly onoho vlivu, aby na poněkud delší dobu zájem upoutaly, což možno nejmarkantněji sledovati na všech, v poslední době pořádaných odborných výstavách, kde počet objektů z oboru fotografie autochromové nejen kvalitativně, ale i oproti dříve pořádaným výstavám kvantitativně velice utrpěl. Ovšem tím, že problém barevné fotografie zůstává posaváde nerozřešen, není další rozvoj fotografie současné zvláště v uměleckém směru nijak snad ohrožován...”.⁴¹⁾

Příčiny klesajícího zájmu o autochromy by bylo třeba analyzovat také na základě zkušeností z jiných zemí, jejichž fotografickou kulturu autochrom výrazněji ovlivnil (Francie). Důvody netkvěly ani tak v ceně snímků, ale v povaze procesu, kdy prohlížení autochromů se přece jenom jevílo jako problematické. Nezanedbatelnou roli v Čechách měla i tradice projekcí kolorovaných diapozitivů, které - i když to na první pohled vyhlíží absurdně - mohly autochromům v amatérských kruzích úspěšně konkurovat.

Zdá se, že u autochromu zůstali jen skalní příznivci barvy ve fotografii. Jejich záliba nebyla odkázána na tradiční velká fotografická centra se zázemím bohaté klientely, a proto jejich tvůrce nalezneme rozptýleny po celých Čechách a Moravě. Soustavné pátrání po muzeích, archívech, zámeckých objektech a případně knihovnách může přinést velmi zajímavé výsledky a netušené objevy. V souvislosti s výstavami ke 150. výročí vyhlášení vynálezu fotografie v roce 1989 byly prezentovány v Hradci Králové autochromy Stanislava Kalandry z Chrudimi, úžasné tím, že jejich autor fotografoval barevně i momentky a žánrové obrázky, a dále v Třebíči autochromy malíře Vincenta Dlouhého. Na několika výstavách a přednáškách se prezentovaly i autochromy Josefa Šechtla, uchovávané v rodinném archívu.⁴²⁾

Z živnostenských fotografů zřejmě nejvíce autochromů využíval Josef Seidel, jehož nejstarší barevné pohlednice zhotovené z autochromů pocházejí možná již z roku 1910. Jako nejvyhlášenější fotograf v Českém Krumlově mohl svými pracemi ovlivnit i mladého Karla Šmírouse. Rudolf Bruner-Dvořák autochromy využíval při fotografování malířských děl svého bratra Františka. Z organizovaných fotoa-

matérů je znám svým experimentováním s autochromy již zmíněný Karel Dvořák, i funkcionář ČKFA Ludvík Komrs, který uveřejnil ve Fotografickém obzoru i své zkušenosti s tímto procesem.⁴³⁾ Autochromy se prý zabýval i Karel Paspá. Po první světové válce napsal poměrně rozsáhlou studii o autochromu Karel Smrž.⁴⁴⁾ Jeho stať z roku 1920 byla poslední věnovanou autochromu v českém odborném tisku. O čtyři roky předtím vyšla v Praktické knihovně českého fotografa amatéra útlá brožura o autochromových deskách od Karla Šmirouse⁴⁵⁾. Byla vydána v době, kdy vlivem válečných událostí se dovoz autochromů do Čech přerušil a kdy jako náhražka se užívalo rastrových desek Agfa Farbenplatten, jimž se Šmirous stručně věnoval v závěru své práce. Šestadvacetiletý asistent profesora Emila Votočky měl tehdy za sebou již minimálně sedm let praxe s autochromy. Na autochromy reprodukoval i Mánesovy a Navrátilovy obrazy, jeho autochromů bylo využito i na tisk pohlednic. Později se Karel Šmirous ve svých článcích zabýval již pokročilejšími způsoby barevné fotografie, zejména možnostmi barevných tisků z autochromových diapozitivů na materiály s chromovanou želatinou.

Zdá se tedy, že s první v širší praxi používanou technikou barevné fotografie experimentovali v Čechách mnozí fotografové, zejména amatéři. Jejich práce se ale nenalezly. Je zvláštní ironií osudu a souvisí to i s peripetemií vývoje v našem středoevropském prostoru, že se u nás dochovalo tak mizivé množství autochromů. Soubor Karla Šmirouse je - pokud je známo - největším v Čechách. Již v tomto faktu, nehledě k estetickým kvalitám Šmirousových prací, je skryta jeho výjimečnost.

Pavel Scheufler

Poznámky

Zkratka FO značí časopis Fotografický obzor,
zkratka FV časopis Fotografický věstník.

- 1) Živa 1863, s. 94-95. (Zpráva o heliochromii Niépce de St. Victor).
- 2) Husník, Jakub: Fotografie v barvách. FO 1893, s.2-4, 17-19, 33-35.
- 3) Živa 1891, s.158-160.- Živa 1892, s.281-283.- FV 1892, s. 88.- FV 1897, s.25-26 (přehled zpráv z odborného tisku).
- 4) FV 1905, s. 208-209 (o Schinzelově třívrstvé barevné fotografii). - FV 1905, s.157-160,181-185 a FO 1905, s.102-5 (o Smithově třívrstvé barevné desce).
- 5) Stifter, Antonín: Colorotint. FO 1898, s.68. - Pecháček, Karel: O fotografii v barvách přirozených (přednáška). FO, 1902, s.17-18, 33-36,49-50 an.
- 6) FO 1907, s.105-108, 113-114.
- 7) FO 1907, s.113-114.
- 8) FO 1907, s.114.
- 9) FO 1907, s.121.

- 10) FV 1907, s.113-118 (č. 8 z 15. srpna).
- 11) FV 1907, s.118.
- 12) FV 1907, s.132.
- 13) FO 1907, s.163-164, 180-182.
- 14) FO 1907, s.125.
- 15) FO 1908, s.49.
- 16) FO 1908, s.49.
- 17) FO 1907, s.193-193 (“autochromové obrazy hodí se k promítání, však s jistou opatrností...Teplem skioptikonu se vrstva škrobová stahuje, puká,... a obraz stává se bezbarvým”).
- 18) FO 1908, 139-142, 153-154, 169-172, 185-186.
- 19) FO 1908, s.47-49.
- 20) FV 1908, s.69; 97-100.
- 21) FO 1908, s.65.
- 22) FO 1909, s.129.
- 23) FV 1908, s.69; FV 1909, s.51; FO 1909, s.56-57 a s.103.
- 24) FO 1909, s.112 (Fotografie mžiková na deskách autochromových).
- 25) Přehled o nových cenách a formátech viz FV 1909, s.69. Balíček 4 desek 9x12 stál K 4.20, 13x18 K 8.40 a 18x24 K 16.80.
- 26) Husník, Jaroslav: Meine Erfahrungen mit Autochromplatten. Photographische Correspondenz 1909, s.
- 27) Dvořák, František: Přednášky Českého klubu fotografů-amatérů, FO 1909, s.160-161.
- 28) Bufka, Vladimír Jindřich: O fotografii v barvách pomocí desky autochromové. E. Weinfurter, Praha 1910. 80 stran.
- 29) FO 1909, s. 160.
- 30) Bufka, V. J.: cit. práce, s. 3.
- 31) O přednáškách Bufka píše v předmluvě cit. knihy, s. 4.
- 32) FV 1910, s.47.
- 33) Bufka, V.J.: cit. práce, s.22.
- 34) Velínský, L.: Fotografie v přirozených barvách na autochromových deskách. Plzeň 1910.
- 35) Celkem 13 pohlednic zhotovených podle autochromů vydala Minerva v Praze roku 1910. Pohlednice jsou např. ve sbírce Moravské galerie v Brně pod evid. č. A 42 a-m. Ve stejném roce vydala také Unie barevné pohlednice z autochromů Karla Šmirouse.
- 36) Bufka, V.J.: cit. dílo, s. 21.
- 37) Dufek, Antonín: V. J. Bufka (ze sbírek Moravské galerie). Katalog výstavy, konané 3. 11.- 4.12.1988 v Moravské galerii v Brně. Tam i odkaz na další prameny a literaturu.
- 38) FO 1911, s.151.
- 39) FO 1911, s.151.
- 40) Jediný známý dochovaný Bufkův autochrom je uložen v Moravské galerii v Brně, č. inv. 6 560. Má formát 19x16 cm, pochází asi z roku 1915.

41) FO 1911, 199-200.

42) viz Scheufler, P.: Jižní Čechy objektivem tří generací. České Budějovice 1989. Reprodukce autochromu asi z r.1909 pod č. 97.

43) FO 1913, s.176-178.

44) Fotografická revue 1920/21, s.79-85, 98-104.

45) Šmirous, Karel, Dr. Ing.: Fotografie v přirozených barvách na deskách autochromových a na deskách Agfa. B. Kočí, Praha 1916. 56 stran, 2 barevné přílohy.